

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ КОНТРАСТИВНОГО ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

В статті розглядаються комунікативні фразеологічні одиниці, тобто прислів'я та приказки чотирьох мов – хауса, англійської, української та російської. Поєднуючи традиційний контрастивний та когнітивний підходи, автор намагається прослідкувати збіги та відмінності в синтаксичній та семантичній структурах фразеології чотирьох мов.

Ключові слова: когнітивний підхід, контрастивний підхід, фразеологія, діалектичні категорії.

В статье рассматриваются коммуникативные фразеологические единицы, т.е. пословицы и поговорки четырех языков – хауса, английского, украинского и русского. Объединяя традиционный контрастивный и когнитивный подходы, автор пытается проследить черты сходства и различия в синтаксической и семантической структурах фразеологии четырех языков.

Ключевые слова: когнитивный подход, контрастивный подход, фразеология, диалектические категории.

The article deals with communicative phraseological units, i. e. proverbs and sayings, of four languages - Hausa, English, Ukrainian and Russian. Combining traditional contrastive and cognitive approaches the author tries to trace similarities and differences in syntactic and semantic structures of the phraseology of the four languages.

Key words: cognitive approach, contrastive approach, phraseology, dialectic categories.

Постановка проблеми. Залучення до назви статті терміна “комунікативна фразеологія” викликає необхідність торкнутися одного з основних дискусійних питань цієї науки, а саме обсягу фразеології, тобто правомірності включення одиниць із структурою речення до корпусу мовних явищ, що вивчаються фразеологією. Відомо, що такі учені як Н.М. Амосова, Ю.Ю. Аваліані, І.А. Бородянський, К.Т. Баранцев, Ю.О. Жлуктенко, О.П. Скнар, О.І. Смирницький, М.М. Шанський, О.В. Кунін, С.Г. Гаврин та інші, на творчому доробку яких базується теоретичне підґрунтя фразеології, по-різному розуміли обсяг цієї науки. Автор даної статті є прибічником широкого трактування обсягу фразеології, і правомірність включення сталих зворотів з цільнопредикативною структурою, пояснює їх статусом мовних одиниць. Очевидно, що нижня межа

комунікативної фразеології – двослівне утворення, а верхня – складне речення. Автор поділяє думку О.В. Куніна, що утворення, які виходять за межі складного речення “єдницями мови не являються і по тому не можуть бути фразеологізмами” [3, 26]. Саме на підставі цього відокремлюються від фразеології малі жанри фольклору – загадки, примовки, лічилки тощо, хоча існування перехідних випадків не виключене через ускладнену синтаксичну та семантичну структуру об’єкта дослідження.

Зіставне вивчення фразеології має досить довгу традицію як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві. Особливе місце займають дослідження професора Жлуктенка Ю.О. та представників його наукової школи. Узагальнення системи мовних засобів, семантичних категорій, виявлення когнітивних закономірностей, що отримують регулярне вираження у різних споріднених і неспоріднених мовах, дозволяє дати типологічну характеристику їх будови, показати важливі категоріальні явища усіх мов – мовні універсалії, до яких належить фразеологія як підсистема мови, і на цьому фоні побачити специфічні риси, що об’єднують мови у різні структурні типи. Для споріднених мов зіставлення – продуктивний метод встановлення генетичної, культурно-історичної спільності у структурному, семантичному та функціональному планах. Всебічне зіставне вивчення окремих груп і розрядів фразеологізмів на матеріалах різних пар і груп мов створює підґрунтя для зіставлення суцільних фразеологічних систем, яке врешті-решт покликане відповісти на запитання про закономірності процесів вторинної номінації.

Контрастивний аналіз комунікативної фразеології. Цікаві результати, на нашу думку, має дати дослідження матеріалу мов, що знаходяться у різних ступенях спорідненості – від найближчого до найвіддаленішого. Тому предметом дослідження даної статті є комунікативні фразеологічні одиниці чотирьох мов – англійської, російської, української та хауса. Стосунки між цими мовами з позицій генеалогічної класифікації різноманітні. Східнослов’янські російську та українську мови об’єднує належність до однієї підгрупи, групи та сім’ї – це близько споріднені мови. Англійська, що належить до германської групи, відносно них є віддалено спорідненою, адже всі три є індоєвропейськими мовами. Мова хауса відносно трьох зазначених є неспорідненою з ними, адже належить до семіто-хамітських мов. Метод нашого дослідження – контрастивний аналіз, тобто синхронно-зіставне вивчення.

Оскільки хауса належить до так званих екзотичних мов, зупинимося на її характеристиці докладніше. Хауса – найпоширеніша з мов Західної Африки; для 22 мільйонів людей вона є рідною, ще 17 мільйонів вважають її другою мовою. Хауса розмовляють у північній Нігерії, Нігері, а також на півночі Гани, Камеруну та Малі. Крім того, кожне велике місто Західної Африки має громаду мовців хауса, яких єднає віросповідання ісламу – приблизно 5 мільйонів.

Центри таких громад називаються *zango* або *zongo*, що означає “місце, де зупиняються великі торгові каравани”. Вони організовують ісламські фестивалі та школи з вивчення Корану у прилеглий місцевості. Вплив мовців хауса на ісламський світ Західної Африки значний. Їхні культурні традиції, зокрема обряди, одяг, їжа тощо розповсюджені в ісламських громадах Чаду, Беніну, Того, Буркіна-Фасо, Ліберії, Кот-Дівуару та інших. Цьому також сприяє багата поетична, прозована, музична література, яка активно розвивається і широко друкується у сучасних Нігерії та Нігері. Мовою хауса видаються газети, журнали, технічна та наукова документація, ведуться трансляції теле- та радіопрограм у Західній Африці. BBC, VOA, Deutsche Welle, Radio Moscow, Radio Beijing та інші також віщають мовою хауса.

Таким чином, і за кількістю носіїв, і за ареалом, і за рівнем культурного впливу хауса належить до основних мов світу і є, безперечно, головним засобом спілкування у західно-африканському регіоні.

Більшість дослідників відносять хауса до афро-азійської або семіто-хамітської мовної сім'ї, чадо-хамітської або чадської групи. Хоча В.І. Кодухов виносить мову хауса за межі будь-якої мовної сім'ї, спираючись на строкатість лексичного складу. “Лексический состав хауса пёстрый: имеются корни семито-хамитские, но есть корни и иного происхождения, сейчас появилось много слов английского происхождения... К языку хауса примыкают языки: баде, котоко, маса, муби, бура, тера и др.” [4, 326]. Автор статті вважає хауса і перелічені у цитаті мови чадо-хамітськими, адже лексичний склад мови, хоча і важливий, але не єдиний критерій класифікації.

Хауса має давню писемність. До початку колоніального періоду використовувався арабський алфавіт, а саме – його різновид відомий як аджамі, який згодом поступився місцем модифікованому латинському, що активно впроваджувався британськими місіонерами. Кількість запозичень у мові хауса значна, особливо арабського та англійського походження. Н.Скіннер зазначає з

цього приводу, що хауса “is easy to learn and readily adopts words from other languages it has borrowed especially from Arabic and from English” [7, 7].

З позицій структурно-типологічної класифікації чотири зазначені мови виявляються більш близькими. Усі вони – мови флективні, хоча українська і російська переважно синтетичні, а англійська та хауса – аналітичні. Хоча аналіз структурно-граматичних особливостей не є метою нашого дослідження, яке зосереджене в сфері семантики, структурна схожість створює більш сприятливі умови для зіставного аналізу фразеологічних одиниць, зокрема, цільнопредикативної будови.

Усі зазначені мови мають багату, всебічно розвинену фразеологічну підсистему, адже всі вони обслуговують суспільства, що мають давню історію та багату культурну традицію. Комунікативні ФО, тобто прислів'я та приказки, тісно пов'язані з історією та культурою народів-носіїв, в них відображається результат багатовікового процесу пізнання. Вони передають прийдешнім поколінням життєвий досвід попередників у формі влучних образних сталих висловів з повним або частковим переосмисленням компонентів. Здебільшого вони будуються на основі метафори. Різниця між прислів'ями та приказками полягає у дидактичному, повчальному характері перших. Прислів'я формулюють певну життєву закономірність або правило, що є результатом багатовікових спостережень народу, суспільним здобутком. Приказки ж характеризують життєві явища у формі образних, переосмислених утворень із структурою речення або словосполучення. Комунікативна фразеологія, що визначається мовною універсалією, складається стихійно, але часто має однаковий або близький логічний зміст через спільність законів людського мислення та процесів пізнання.

Досить часто прислів'я чотирьох досліджуваних мов подібні за лексичним складом, образною будовою. Наприклад: *Sanin gaibi sai Allah (хауса) – God (Heaven) only knows* (англ.) – *Одному Богу відомо* (рос.) – *Господь знає! Бачить Бог (небо)* (укр.) [6], [2], [1] або *Rigakafi yi fi tagani. (хауса) – Prevention is better than cure* (англ.) – *Бережение лучше ворожения* (рос.) – *Профілактика краще лікування* (укр.).

Інколи компонентний склад збігається лише частково. Наприклад: прислів'я із хауса *Gani ya kori ji* за лексико-семантичною будовою найближче до російського *Лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать*, в той час як

український та англійський відповідники не включають компонент “*когі*”, “*hear*”, “*чути*”: *Seeing is believing* (англ.), *Як не побачу, не повірю* або *Покажи, тоді повірю* (укр.).

Найбільшу групу становлять фразеологізми, які виражають одну діалектичну закономірність різними лексико-семантичними засобами, коли один концептуальний зміст втілюється у різних образах.

Так, російське прислів'я *Не буди лихо, пока сидит тихо* та українське *Не чіпай лиха, коли воно спить* майже ідентичні; в той час, як образна структура англійського *Let sleeping dogs lie* (варіант – *It is ill to waken sleeping dogs*) та в хауса *и* (“Слід залишати курча в його пір'ї”) включають зооніми, хоча і різні.

Відома істина *Tiше едешь – дальше будешь* в англійській мові втілена у прислів'ях *Everything comes to him who waits* та *Slow and steady wins the race*, до яких подібне в хауса *Sanni ba ta hana zuwa* (“Повільно – не означає не доїхати”). Українське прислів'я *Терпи козак – отаманом будеш*, яке подається як відповідник зазначеним англійському та російському [1, 761] передає, на нашу думку, трохи інший відтінок змісту.

Про неоднозначне співвідношення діалектичних категорій сутності і явища, змісту і форми, якими в процесі пізнавальної діяльності оволодівають усі народи – мовці хауса, російської, української та англійської нагадують сформульовані ними образні вислови: *Banza girman mahaikaci, karamin mai wayo ya fi shi* (“Високий зріст дурня не робить його корисним, розумний коротун вартий більшого”), *Велик пень, да дурень, Мал золотник, да дорог, Широкий лоб, а мозку мало, Виріс, та ума не виніс, The greatest calf is not the best meat* та *A big head and little wit*.

Надзвичайно цікаві випадки, коли як основа для створення лінгвістичного образу використовуються лексеми, що передають особливості національного побуту, природи тощо. Так, прислів'я з хауса *Ko an kasha birf, ya riga ya yi barna* (“Навіть якщо вб'єш мавпу, не зарадиш шкоді, якої вона завдала”) з образною структурою відрізняється від англійського *Lock the stable door after horse is stolen*, а російське *Много храбрых после рати, как залезем на полати не схоже на українське *Марно вести коня кувати, коли кузня згоріла*.*

Про непоправність наслідків необережного висловлювання попереджають прислів'я усіх чотирьох мов, адже ця істина відображає об'єктивну когнітивну закономірність. Образна основа переосмислених змістів – різна. Надзвичайно

цікава метафора використана у хауса *Magana zarar buni ce* (“Щось сказати – все одно, що висмикнути соломинку із стріхи, тобто назад не встромити”). Українське *Слово – не горобець, вилетить – не спіймаєш* та російське *Слово – не воробей, вылетит – не поймаешь* побудовані на іншій образній основі, а англійський відповідник – на третій: *A close mouth catches no flies*. Відомо, що у африканських народів зачіска має велике значення, визначає соціальний статус, професію і таке інше. Українському прислів’ю *Що коневі на користь, то миші смерть*, російському *Что одному впрок, то другому отрав*, англійському *One man’s meat is another man’s poison*, які досить близькі, особливо англійське і російське, відповідає в мові хауса *Bikin wani sariya, bikin wani kwambe* (“Одному свято із зачіскою sariya, іншому – з kwambe, тобто, що добре одному, не підходить іншому”).

Цікаві з позицій когнітивного аналізу випадки, коли певні категорії в одній мові знаходять вираження засобами фразеологічної номінації, а в інших – ні, як, наприклад, прислів’я з хауса *Ranar wanka ba a boyon cibiya* (“У банний день пупа не ховають”).

Висновки. Зіставне вивчення фразеології ускладнене, опосередковане за характером, звідси і апроксимативність його результатів, коли мова може йти не про абсолютну, а відносну тотожність, адже кожна окрема одиниця займає у своїй мові неповторне місце, яке не відтворюється у незмінному вигляді в іншій мові. Що стосується функціонально-стилістичних, семантичних характеристик, аналізу фразеологічної образності, то вони по-різному сприймаються носіями мови та іноземцями. Фразеологічні образи належать до мовних, усталених, узуально закріплених. Для носіїв мови вони звучать звично, а іноземця вражають як нові та яскраві. В цьому також полягає своєрідність контрастивного вивчення фразеології, про яку Л.І. Ройзензон писав: “Из всех творений языкового гения человека фразеология – наиболее самобытное, сложное и компликативное явление” [5, 116]. Зіставлення і аналіз комунікативних фразеологізмів – це можливість доторкнутися до скарбниці історичного суспільного досвіду різних народів і культур, а також прослідкувати певні когнітивні закономірності.

Література:

1. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К.Т.Баранцев]. - К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 1056 с.
2. Англо-русский фразеологический словарь / [состав. А.В. Кунин]. – М.:

Просвещение, 1984. – 1700 с.

3. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка / Александр Владимирович Кунин. – М.: Наука, 1986. – 316 с.

4. Кодухов В.И. Введение в языкознание/Владимир Иванович Кодухов. – М.: Наука, 1979 – 470 с.

5. Ройзензон Л.И. Русская фразеология / Лев Израилевич Ройзензон. – Самарканд.: Изд-во „Сам-ГУ“, 1977. – 246 с.

6. Newman Roxana Ma. An English – Hausa Dictionary / Roxana Ma Newman. – Newheaven, 1990. – 435p.

7. Skinner N. Hausa for Beginners / Neil Skinner. – London: OUP, 1968. – 127p.

УДК 811.161.2:81'373.7:378

Тимкова В.А.,

доцент, завідувач
кафедри української та
іноземних мов, ВНАУ

Марцінко Т.І.,

старший викладач
кафедри української та
іноземних мов, ВНАУ

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ СТУДЕНТАМИ-ПРАВНИКАМИ ВНЗ

У статті розглянуто фразеологічні одиниці, що вживаються у правничій діяльності. Згаданим специфічним мовним утворенням властива образність і метафоричність, прихований зміст, вони містять багатющій мовний матеріал для вирішення багатьох актуальних та дискусійних проблем лінгвістики, пов'язаних із фразеологічною семантикою.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, студенти-правники, правова діяльність, мовні утворення.*

В статье рассмотрено фразеологические единицы, которые используются в правовой деятельности. Названные единицы – это специфические условные образования, которые характеризуются образностью и метафоричностью, скрытым содержанием, представляют богатый материал для решения многочисленных актуальных и дискуссионных проблем лингвистики, связанных с фразеологической семантикой.

Ключевые слова: *фразеологические единицы, студенты-правовики, правовая деятельность, языковые образования.*